

LITURGIJSKI PRIBOR

TOMO KNEŽEVIĆ

Katolička bogoslovija Sarajevo

UDK 264.03 (247.9)

Visoko stručni članak

U v o d

Ovaj prilog obrađuje temu o kojoj se malo govori i još manje piše. Jednostavno vlada mišljenje kako se o toj temi nema što posebno reći. Važno je da svaka crkva ili drugi liturgijski prostor ima potreban liturgijski pribor. Međutim, rasprava o liturgijskog priboru sigurno zaslužuje svoje mjesto kao i druge liturgijske teme i potrebno je s vremena na vrijeme o njoj progovoriti. Ova tema ima svoju aktualnost i u današnje vrijeme jer predsjedatelji liturgijskih slavlja, župnici i drugi upravitelji naših crkava bave se ovom problematikom i to na poseban način. Opća uredba Rimskog misala (dalje: OURM) posvetila je ovom pitanju prostor od 289. do 296. broja uključivo. Zato neka i ovo naše razmišljanje bude mali prilog toj problematici liturgije Crkve.

1. KRATKI POVIJESNI PREGLED

1.1. *Uporaba svakidašnjeg posuda u bogoslužnim činima Crkve*

Sasvim je razumljivo da su kršćani za svoja svakodnevna euharistijska i druga liturgijska slavlja upotrebljavali *kućni pribor*. Nisu oni imali odmah posebno izrađen pribor za svoja liturgijska slavlja. To se prvenstveno misli na vrč za vino i tanjur za kruh. Isto tako taj kućni pribor, barem u početku, upotrebljavali su i za svoje svakodnevne potrebe. Vidimo kako su Pavlove poslanice i evanđelja pisani na listovima papirusa i kao takvi nipočemu se nisu razlikovali od načina slanja obavijesti toga vremena. Isto se može reći za bilješke pripravljene za molitvene tekstove u bogoslužju. To posebno vrijedi za "knjižice" (*libelli*) papinskog arhiva iz kojih su kasnije izrasli vrijedni sakramentari.¹

U svemu tome postavljalo se pitanje *svrsishodnosti* samog pribora. Posudice koje su upotrebljavane u liturgijskim slavljinama trebale su služiti svojoj zadaći. Naime, u euharistijskom slavlju u njega se stavljalo Gospodinovo Tijelo

¹ Usp. BERGER R., *Die liturgische Geräte*, 292.

i Krv. U svemu tome pazilo se na osnovna načela: *dostojanstvo* i *ljepota*. Zato se pri izboru krenulo u traženje takvog pribora koji je odgovarao postavljenim načelima. Bilo kakvi primjerci nisu mogli doći u obzir.

Pri tome ne smijemo očekivati da se prikladan pribor odmah preuzimao u bogoslužje Crkve bilo iz židovskog bilo iz poganskog kulta, kao što je to slučaj na nekim drugim područjima crkvenog života i usprkos prisutnog običaja rane Crkve da pribor i neke običaje preuzima *iz sredine nastajanja*.

1.2. Izdvajanje svakidašnjeg pribora za bogoslužnu uporabu

Posebno mjesto i posebna pažnja bogoslužja Crkve vodila je cjelokupno razmišljanje u tom pravcu da se u liturgiji upotrebljavane predmete odmah izdvajalo i čuvalo za *isključivu liturgijsku uporabu*. Nisu se više upotrebljavali u svakodnevnom životu nego su služili isključivo za crkveno bogoslužje. Taj dugi proces završio se u 7. stoljeću.

To odvajanje za bogoslužnu uporabu i sama uporaba završava se uvođenjem *posebnog blagoslova* za liturgijsko posuđe. To prakticiranje posebnog blagoslova razvija se od 9. stoljeća usporedo s posvetom crkvenog prostora.²

Skupocjeno oblikovanje i ukrašavanje tih predmeta možemo promatrati i kao posljedicu prethodnoga razvoja. U početku se svojim oblikom i izgledom nisu razlikovali od istih koji su bili u svakodnevnoj uporabi. Međutim, malo pomalo počelo se upotrebljavati posebne materijale, a u te svrhe uzimalo se plemenite čaše i skupocjene metale. Traženi su i posebni umjetnici kako bi se oblikovanjem dotičnih predmeta sugerirao respekt i dostojanstvo bogoslužnih čina. To je vrijeme kad su se slikama ukrašavale svetopisamske riječi na pergameni i slične slike prenosile na zlatne i bjelokosne predmete. Takav razvoj liturgijskog pribora prvenstveno su gajile stolne i bogatije samostanske crkve. One su mogle ostvariti te zamisli i želje. Siromašne seoske crkve nisu mogle slijediti tempo takvoga razvoja.

1.3. Konačno oblikovanje liturgijskog pribora

Cjelokupno oblikovanje liturgijskog pribora imalo je za rezultat da se odlikovao osobitim ukrašavanjem ali i dobivanjem *posebnog oblika*. Time se definitivno razlikovao od istih u profanoj uporabi. Dobilo je i svoju posebnu zadaću. Kalež i patena nisu imali svoju vrijednost samo kao čaša i tanjur za kruh. Isto tako ne samo zbog dragocjenog sadržaja nego i zato što je posebno ukrašeno prema čemu se odnosi sa strahopoštovanjem. Bogoslužje traži čašu koju se može lako uzeti da se može dostojno podići i dodati te, na način pun dostojanstva, drugima dijeliti. Tako je nastao "kalež". Bogoslužje isto tako traži tanjur ili pliticu na koje se sigurno i dostojanstveno može staviti, lomiti i dijeliti kruh. Tako je nastala "plitica"

² Usp. KACZYNSKI, R., *Die Benediktionen*, 267-270.

Zato se sa sigurnošću kaže kako je posebno oblikovanje liturgijskog pribora sudjelovalo u općem *umjetničkom razvoju* kako pojedinih naroda tako i pojedinih vremena. Njezin temeljni oblik na sebi ocrtava glavne stilove u umjetnosti od romanike, gotike, baroka do modernoga razvoja. Osim očitavanja pojedinih stilova, na tome se osjeća i kulturnopovijesna prisutnost pojedinih naroda.

2. PRISUTNOST TEOLOŠKIH MOTIVA

2.1. *Riječ tijelom postala*

Isus Krist, druga božanska osoba i Riječ Očeva, došao je među nas i nastanio se među nama. Pri tom je uzeo ljudsku narav. Prihvatio je našu tešku svakodnevicu. Živio je u ovom svijetu i u svom ovozemaljskom življenju služio se jednostavnim čašama i posudicama koje su ljudi toga vremena upotrebljavali. Tako je potvrdio i prihvatio svoje novo stvaranje. Jer u inkarnaciji svijetli Božji odnos, zatim unutrašnji smisao ljudske povijesti te ljepota svijeta koji je Bog stvorio.

Zato je bez velikog razmišljanja drevno kršćanstvo preuzelo u svoje bogoslužje pribor svakodnevne. Kasniji specifičan oblik bogoslužnog pribora, usprkos svoje posebne bogoslužne funkcije, bazira se i dalje na vrsti i uvjetima ljudskog jedenja i pijenja. Ondje gdje se ti temeljni događaji mogu doživjeti i gdje se ostaruju postaje vidljiva i skrivena ljepota u stvaranju i to u svojem nutarnjem smislu. Jedno tako slavljeno bogoslužje po sebi je uvijek lijepo bez obzira na oblik i način ukrašavanja upotrijebljenog pribora.

I zato se svetost bogoslužnog pribora ne temelji na njegovim formalnim osobitostima, obliku ili ukrašavanju. Ona dolaze iz bogoslužne uporabe, iz određenja za službu što se eventualno izražava i preko blagoslova. Zato se ne može govoriti o "sakralnom" ukrašavanju ili "sakralnom" obliku i pojavku. U svemu tome odlučujuće je mnogo više sama prikladnost i stvarnost s kojom stvari služe svojoj bogoslužnoj zadaći. A umjetničko oblikovanje trebalo bi proisteći iz tih vlastitosti.

2.2. *Slavlje u izobilju*

Za bogoslužje Crkve može se reći kako se ono razlikuje od svih drugih aktivnosti. Ono vodi prema susretu s najtemeljijom stvarnošću, s praizvodom života i svetosti. Ono je uvijek blagdan, uvijek slavlje i kao takvo nosi u sebi težnju prema preobilju. Jer gdje se milost Božja pojavljuje, sve je u izobilju. Zato je za bogoslužje dovoljno ono najbolje što zajednica posjeduje ili ima, a što si može priuštiti i jedna siromašna zajednica. Biblijsko se opravdanje nalazi u Ivanovu evanđelju (Iv 12,3; Usp. Lk 7,37) gdje se govori o libru prave dragocjene nardove pomasti s kojom je Marija pomazala Isusu noge tako da se cijela kuća ispunila mirisom pomasti. Sama dragocjenost liturgijskog posuđa je izraz situacije i stanja zajednice koja slavi i njezine samosvijesti kao mjesta Božje prisutnosti i Božje slave.

2.3. Crkva se u bogoslužju bavi budućnošću

Kroz svoje bogoslužje Crkva se puno više bavi svojom budućnošću nego svojom prošlošću. Jer u bogoslužju se probija stvarnost koja je pred nama i koja treba doći. Ona je na najbolji način opisana u Otkrivenju. Pojedinaac i cijela zajednica pozvani su za Gospodnji stol. Još ne znamo što ćemo jednom biti, ali dolazeća stvarnost nadilazi naše pretpostavke i naše mogućnosti izražavanja. Zato čovjek pokušava tu stvarnost izraziti u bogoslužju kroz povećanje njegovih prirodnih sredstava.

2.4. Učinak duha vremena

U cjelokupnom povijesnom razvoju sigurno je kako je duhovno stanje raznih razdoblja imalo i igralo važnu ulogu. Srednjovjekovne su promjene utjecale na svoj način i na oblikovanje liturgijskog pribora. Od ideja se prešlo na njihovo ostvarenje. U gotici je došlo do punog izražaja u sklonosti i želji toga vremena za gledanjem svetih tajna. To je na poseban način učinjeno kod oblikovanja raznih relikvijara u kojima su se čuvale i izlagale svetačke moći, ali i kod pokaznica u kojima se vjernicima izlagalo Presveto.

Velike promjene i napredak u crkvenoj umjetnosti nakon Tridentinskog sabora ostvaren je u baroku, a prouzrokovane su velikim dijelom i djelovanjem katoličke protureformacije. Kao posljedica svih pozitivnih gibanja toga dijela povijesti vodilo je do izrade bogato ukrašenih i raskošno izrađenih posuda i pribora koji pripadaju nebeskom bogoslužju. Zagovarane brojnije pričešćivanja i češćeg dijeljenja sakramenta izvan misnog slavlja (što su zagovarali redovi koji su se borili protiv reformacije), utjecalo je na veličinu i oblikovanje čestičnjaka.

Racionalizam je vrijeme koje je slijedilo i stavljalo razum u prvi plan u svim stvarima. Tako je i u bogoslužnom priboru tražen jasan, plemenit i jednostavan oblik.

Zanatlije i umjetnici pojedinačno prave prema svom doživljavanju i viđenju pojedine dijelove liturgijskog pribora. Svaki komad pribora za sebe je znak i izričaj te konkretizacija čovjeka u svijetu.

Dolaskom industrijskog vremena dolazi potpuno nova stvarnost i s tim se više ne gleda na pojedine dijelova pribora nego dolazi do serijske izrade na traci većeg broja pribora i to uz pomoć strojeva. Takvi se sve više reproduciraju uz malo ili nikakvo sudjelovanje zanatlija i umjetnika. Time je jako opala izražajna snaga pojedinih predmeta. Jasno je da liturgijski predmeti ne bi smjeli podleći praksi masovne serijske proizvodnje nego bi trebali biti oblikovani vjerničkim rukama umjetnika. Moralo bi biti nastavak stvaranja koje je otvoreno objavljivanju Boga stvoritelja.

3. LITURGIJSKI PRIBOR U LITURGIJSKIM ČINIMA

3.1. *Kalež i plitica*

Za euharistijsko slavlje na posebnoj je cijeni bogoslužno posuđe a u njemu kalež i plitica u kojima se "vino i voda pripravlja, posvećuju i pružaju na blagovanje".³

Grčki i latinski jezici upotrebljavaju iste riječi za čašu (ποτήριον i *calix*) u svakodnevnoj uporabi i u liturgijskom slavlju. Hrvatski jezik poznaje do današnjeg dana riječ kalež, koja ima svoje korijene u latinskoj riječi *calix*. Naša današnja liturgijska praksa upotrebljava riječi plitica odnosno patena. Dok je riječ *plitica* hrvatskog podrijetla, dotle je latinska riječ *patena* (iz grčkog πατανή = zdjela) preuzeta u hrvatsku liturgijsku terminologiju.

3.1.1. Kalež

U postajnom bogoslužju Rima susrećemo razne oblike liturgijskog kaleža. Kao prvi oblik treba spomenuti *scyphus*. Ta malo veća posuda služila je za skupljanje vina koje su sa sobom na euharistijsko slavlje donosili vjernici. Misli se da su te posude imale i ručke. Kod skupljanja darova nosio ju je akolit, a pri tom je imao ruke pokrivene planetom.⁴ Vino iz te posude nije se konsekriralo. Međutim, nakon što bi se papa pričestio iz misnog kaleža, ulio bi malo konsekriranog vina u tu posudu s vinom.⁵ Poslije pričesti svećenstva, ostatak iz kaleža izlilo bi se u *scyphus*.⁶ Zatim bi slijedila pričest vjernika iz te posude i od tog sadržaja.

Na samom oltaru nalazio se *misni kalež*. U njega bi papa i đakon nalijevali vino kroz jednu cjediljku.⁷ Prije toga bi arhidakon sam sadržaj posudica ulijevao u gotovo isti *calix maior* koji bi se u određeno vrijeme prelijevao u *scyphus*.⁸ Isto tako u taj misni kalež ulijevalo se iz *scyphusa* nešto od vina prinesenog od vjernika kroz jedan lijevak. I taj je misni kalež imao ručicu a bio je pokriven jednim rupcem.⁹

Ordo Romanus 1,115 poznaje isto tako manje vrčeve pod imenom *gemelliones*. U njih bi se nalijevalo vino iz *scyphusa* i to za pričest vjernika. Kako je opadala učestalost pričješćivanja vjernika i time prestajala uporaba laičkog kaleža, nestajali su i različiti oblici kaleža. Kao posljedica toga, pojavio se *svećani misni kalež* koji je bivao sve manji i manji tako da je u 13. stoljeću potpuno izgubio držače.

³ OURM, 289

⁴ Usp. *Ordo romanus*, 1,70.

⁵ Isto, 108.

⁶ Isto, 111.

⁷ Isto, 79

⁸ Isto, 70; OR 4,40.46.

⁹ Usp. *Ordo Romanus* 1,84.

Raznoliko bogatstvo ukrašavanja kaleža stvorilo je čitave programe raznolikh slika. Svako je vrijeme u povijesti umjetnosti dalo svoj prilog u svemu tome. Od najstarijeg sačuvanog srebrenog kaleža iz Antiohije iz oko 500. g. pa nadalje možemo pratiti mnoge umjetničke stilove i različite utjecaje. Taj najstariji poznati kalež je prava čaša (*cuppa*) koja ima podnožje sa stopalom. Između podnožja i čaše bio je držak koji redovito sadrži kuglasti čvor (*nodus*) koji je pomagao čvršćem i sigurnijem držanju kaleža. Svoj temeljni oblik kalež je sačuvao kroz povijest ali u raznolikosti izvedbenih oblika. Današnje se oblikovanje odreklo oblika čaše a dio u koji se ulijeva vino redovito se izravno učvršćuje na stopalo.

3.1.2. Posudica za hostije (*patena* ili *plitica*)

Sa sigurnošću se može utvrditi kako postoje različiti oblici i veličine ovog liturgijskog pribora. Na to su utjecale razne stvari i to prvenstveno različita uporaba na različitim mjestima i u različitim vremenima. Međutim, jedno je sigurno kako je u svim razvojnim periodama bila kružna ili poligonalna ravna plitica koja je na početku imala ukrašeni rub. Budući da je ukrašavanje smetalo purificiranju već od 16. stoljeća odustalo se od toga.

Za postajno bogoslužje *rimskih gradskih crkava* može se reći kako poznaju praksu prinošenja kruhova vjernika. Prineseni kruh, koji se stavlja na veliki rubac, a koji su držali dvojica akolita, od vjernika je primao papa i episcopus hebdomadarius.¹⁰ Od prinesenog kruha arhiđakon bi uzimao potrebitu količinu i stavlja na oltar.¹¹ Na početku euharistijske molitve akolit bi donosio na oltar i patenu, a nakon Sanctusa uzimao bi je đakon i tako s njom stajao pred oltarom. Nakon kanona uzimao bi je regionalni subđakon i predavao bi je arhiđakonu nakon embolizma koji ju je opet dalje davao drugom đakonu. Zatim bi papa na nju stavlja svoje darove i zajedno bi s đakonima lomio euharistijski kruh koji se zatim dijelio. Prema tome patena je služila za lomljenje kruha i zato je morala bezuvjetno imati oblik zdjele i malo veći promjer.

Svakodnevni obred u drevnom Rimu poznaje prinošenje darova u secretariumu koji bi đakoni nosili u tzv. "tornjeve". Taj su kruh nazivali "corpus Domini". Tu se najvjerojatnije odmah stavlja na patene kako piše Ps-Germanus: "*Patena vocatur ubi consecratur oblatio*" - Patenom se naziva ono (pribor) na čemu se prinosi posvećuju.¹² Pri tom se ime patena izvodi od *patis* "jer se euharistijska tajna prinosi kao sjećanje na Gospodinovu muku".¹³ Kako je opadao broj pričesnika i povećavao broj privatnih misa, patena je bivala sve manja i manja. To je smanjivanje na Zapadu dovelo do toga da je svojim oblikom i veličinom pogodovala stavljanju na misni kalež.

¹⁰ Usp. *Ordo Romanu*, 1,69.71. i 72.

¹¹ Isto, 78.

¹² PL 72,93B.

¹³ Isto mjesto.

Za vrijeme svećanih misnih slavlja držao ju je i dalje sam subđakon i to do lomljenja kruha. Kod običnih misnih slavlja od 11. stoljeća nalazila se na desnom dijelu oltara i bila je pola pokrivena korporalom. Ako su se konsekrirale osim svećeničke i druge hostije, onda se stavljalo u posudicu za pohranjivanje.¹⁴ Tek je uputom "Eucharisticum mysterium"¹⁵ od 18. svibnja 1967. g. određeno da se kruh u rimskom obredu od početka nalazi na plitici. Za pretpostaviti je kako se svećenici ne drže stare prakse prema kojoj na maloj pateni drže "hostiju za svećenika" a u većoj posudici "hostije za vjernike". Nego, kako je za posvećivanje hostija "prikladno uzeti jednu jedinu oveću pliticu u koju će se staviti kruh za misnika, službenike i vjernike".¹⁶

3.1.3. Blagoslivljanje i današnji oblik

Već u *Missale Francorum* 62-65 susrećemo praksu da se u okviru posvete crkve obavljao i obred *posvete* patene i kaleža a sve te obrede obavljao je biskup: "Ono što nije učinjeno umjetnošću i plemenitom kovinom dostojnim na tvom oltaru, postat će dragocjenim tvojim blagoslovom." Današnji Rimski pontifikal¹⁷ kad govori o Redu blagoslova kaleža i plitice kaže kako "svaki svećenik može blagosloviti kalež i pliticu"¹⁸ i to prije njihove uporabe. Nakon sveopće molitve polaže se kalež ili plitica na oltar, zatim se izgovara blagoslovna molitva, a onda se u njih stavlja kruh odnosno vino i voda. Nezgodno je da u našoj Crkvi ovaj obred sadrži samo gore spomenuta knjiga koja nije pristupačna svim svećenicima nego je najčešće samo u stolnim crkvama. Međutim, ostali liturgijski predmeti (čestičnjak, ciborij i dr.) blagoslivlju se prema liturgijskoj knjizi *Blagoslovi* (pogl. XXXII: Blagoslov liturgijskog posuđa i odjeće).

Želja je važećih odredbi¹⁹ da kalež i patena budu izrađeni od *plemenitog materijala*, a ako oksidiraju, onda ih treba iznutra pozlatiti. U srednjem je vijeku nastao običaj, a danas više ne postoji kao propis, da se i prazne posudice uzimalo prekrivenim rukama, a kalež na stoliću u blizini oltara prekrivao se velom.

3.2. Posuđe za čuvanje i izlaganje oltarskog sakramenta

3.2.1. Posude za čuvanje euharistije

Već Justin u svojoj drugoj Apologiji (oko 150. g.) govori kako se Tijelo Kristovo nakon euharistijskog slavlja nosilo kućama bolesnicima.²⁰ Pri tom se nije nosilo u bilo čemu nego se zamotavalo u posebno vrijedne rubce. Za čuvanje euharistije po kućama služile su male kutije (*capsa*, *pyxis*), a bile su napravljene

¹⁴ Vidi poglavlje dalje br. 3.2.1.

¹⁵ Usp. KACZYNSKI R., *Enchiridion* 1,899-965.

¹⁶ OURM, 293.

¹⁷ Usp. *Rimski pontifikal*, 210-214.

¹⁸ Isto br. 3.

¹⁹ Usp. OURM, 289-296.

²⁰ Usp. *Apologia* II, 65 i 66.

od bjelokosti zatim od drveta ali i od metala. Ta praksa čuvanja euharistije po kućama očuvala se uglavnom negdje do 7. stoljeća, ali na nekim mjestima i duže.²¹

Polako je nastajala posebna liturgijska posuda za čuvanje euharistije zvana *pyxis*. Tako se već od srednjeg vijeka udomaćila praksa čuvanja euharistije i u crkvama ali i za pričest bolesnika.

To se u Rimu nije činilo iz razloga kako bi se mogao prikazati vremenski kontinuitet euharistije od jednog do drugog euharistijskog slavlja. Tako OR 1,48 opisuje kako je kod ulaza papi ili đakonu koji ide pred njim u samu baziliku predočen euharistijski kruh od posljednjeg postajnog bogoslužja zvan "Sancta" i čuvan u kutiji (capsa), a nalazio se u jednoj vrsti sakristije tzv. "conditorium". Papa ga je stavljao u kalež nakon pozdrava mira.²² Te kutije susrećemo i u OR 23,22 i to u liturgiji Velikog petka kada se iz njih dijelila pričest od mise Velikog četvrtka.²³

Budući da je oltar morao biti slobodan od svih potrebitih predmeta osim relikvija i evanđelistara te se posude vješalo uz pomoć lanca na oltarski baldahin (grčki *kiborion*, lat. *ciborium*). To se činilo jer ih se nije moglo pohraniti u sakristiju ili u neku zidnu nišu crkve. Tako od 16. stoljeća imamo posudu za čuvanje euharistije pod imenom ciborij (čestičnjak).

Te su važne posude doživjele najveće umjetničko oblikovanje. Najpoznatije su postale euharistijske golubice iz radionice u Limogesu. Sve druge vrste tih posuda imaju uglavnom razne vrste poklopaca.

Već od 13. stoljeća te kutije dobivaju podnožje. Time ih se lakše moglo nositi bolesnicima. S vremenom je došlo i do povišenja i to u vremenu povišenog štovanja euharistije. Tako je ciborij u svom oblikovanju dobio oblik sličan kaležu što je vrijedilo do naziva "kalež za jelo". Ipak, *pyxis* je bio u pravilu poligonalan i opremljen čvrstim pokrivačem. Dalje se oblikovalo u visinu slično tornju prema gotskom osjećaju vremena i stavljanje posude za čuvanje euharistije u otvoreni zidni ormar ili kućice za čuvanje sakramenta. U daljnjem razvoju barok je ostavio svoje tragove i to u obliku polukugle. Poklopac više nije povezan s posudom, tako da je čestičnjak poprimio stvarni oblik kaleža.

S početkom upotrebe isječene hostije, počele su se upotrebljavati i posude za čuvanje. Donosilo se na oltar hostije za pričest vjernika, a hostiju za svećenika stavljalo na patenu. Međutim, na čestičnjak se nikada nije gledalo kao na patenu.

U protureformaciji dušobrižništvo je zbog praktičnih razloga pričest odijelilo od misnog slavlja, što je imalo za posljedicu nastajanje velikih kaleža za pričest. Oni nisu služili samo za trajno čuvanje euharistije nego se za to upotrebljavalo male ciborije. Tek praksa pričesti od pape Pija X. vodila je tomu

²¹ Opširnije o tome usp: NUSSBAUM O., *Die Aufbewahrung*, 266-284.

²² OR 1,95.

²³ "Communicat de capsis de sacrificio quod V feria servatum est."

T.
—
da
od
pa
ko
ba:
sv:
om
pra
čuv
lim
sta:
ne:
tor
Kri:
"mi
poh
mor
stak
Hos
mje:
mon
nala:
kojo
sunc
upot
stavl
cjevč
presta
sveča

da se za pričest unutar euharistijskog slavlja upotrebljavalo hostije čuvane u odgovarajućim ciborijima.

Nakon 1967. prinešeni kruh ostaje za vrijeme cijelog misnog slavlja na pateni. Prisutna je težnja da se u posudama za čuvanje u tabernakulu dade oblik košare ili zdjele uz odgovarajući poklopac. U nekim župskim zajednicama drže se baroknog oblika ciborija jer je pogodniji za klanjanje bilo kod otvorenih vrata svetohraništa (tabernakula) bilo stavljanjem na oltar.

Prijelaz od ciborija prema posudi za hostije također u svetohraništu omogućeno je promjenom nastalom kroz pričest bolesnika. Prije je svećenik, praćen poslužnikom sa svijećom, svečano nosio pričest bolesnicima u posudici za čuvanje euharistije. Ali od prvog svjetskog rata prvo u gradovima, a onda i na selima nosio ju je bolesnicima na jednostavan način. Hostiju se stavljalno jednostavno na patenu za "opremanje" bolesnika. Ona je imala tradicionalni oblik patene s tom razlikom da je rub središnjeg udubljenja bio izvučen i tako nastali prostor pokriva se poklopcem. Danas se daje prednost tradicionalnom obliku kutije.

3.2.2. Pokaznica (monstranca, ostensarium)

Već u 14. stoljeću u zapadnoj Crkvi nastaje novi običaj da se Tijelo Kristovo nosi i to vidljivo u tjelovskoj procesiji. Izlagalo se kod pobožnosti i "misa blagoslova" i to na oltar za klanjanje. Zbog toga ga se stavljalno i pohranjivalo u posude za gledanje i pokazivanje. Pri tom se upotrebljavala monstranca poput monstrance za relikvije. Imala je prozirni cilindar izrađen od stakla ili kristala, a bio je pričvršćen za postolje te je imao ukrasnu krunu.

U renesansi je dobila prozirne posude za gledanje i to okruglog oblika. Hostiju je držao nosač oblika polumjeseca, zvan *lunula* (deminutiv od *luna* = mjesec) koju se u pokaznicu stavljalno u male držače šinastog oblika. Cijela monstranca, djelomično već u gotici, sliča pozadini oltara u čijoj se sredini nalazio dio za gledanje.

U baroku od toga nastaju tzv. pokaznice oblika sunčanih zraka ili sunca, u kojoj je prozirni nosač hostije pričvršćen za postolje bio ukrašen ukrasima poput sunca i zraka. Da bi se hostiju za izlaganje moglo pohraniti u svetohranište upotrebljavalo se malu posudicu zvanu *kustodija* (lat. *custodia*) u koju se stavljalno lunulu s hostijom na isti način kao u pokaznicu.

3.3. *Drugi liturgijski pribor*

3.3.1. Euharistijska cjevčica i žličica

Za pijenje predragocjene krvi iz kaleža u Rimu se upotrebljavala srebrena cjevčica (fistula, calamus, pugillaris) s malom drškom. Istovremeno s prestankom pričesti iz kaleža nestala je i fistula, ali se još upotrebljavala samo u svećanim papinskim bogoslužjima. Kod ponovnog uvođenja pričesti iz kaleža

predviđa se mogućnost pričešćivanja iz kaleža i to uz pomoć jedne cjevčice.²⁴ Međutim, činjenica je da se ova mogućnost jedva gdje prakticira u današnjoj liturgiji. Isto tako može se pričešćivati i uz pomoć žličice (*cochlear*).²⁵

Mogućnosti koje se nude u bizantskom obredu, jedva se na Zapadu koriste. Žličica se na Zapadu od srednjeg vijeka mnogo više upotrebljavala za stavljanje tamjana u lađicu kadionice i od baroka za ulijevanje vode u vino koje se već nalazi u kaležu.

3.3.2. Kadionica (*thuribulum*) i lađica (*navicula*)

Čini se da je najstariji oblik kadionice onaj s plitkom zdjelom koju drže tri lančića. Nije bila još određena za njihanje i kađenje nego prije svega za to kako bi visjela. Slike takvih posuda nalaze se na mozaicima u Raveni. U svrhu kađenja kadionica je dobila jedan daljnji lančić koji je bio pričvršćen na poklopac kroz koji je prolazio dim. Ali užareni drveni ugalj stvarao je dim. Zbog praktičnih razloga kadionice su većinom imale stopalo i posudicu za vatru.

Na Istoku se upotrebljava za kađenje i plitka posuda koja se držala za ručku i zato nije trebala poklopac. Na lančić se stavljaju zvončići kako bi kod kađenja zvonila. Za čuvanje zrnaca tamjana već je antika poznavala vlastitu posudu oblika lijevka ili cilindra, tzv. *acerra*. U srednjem vijeku poprimila je poprečnouzduženi odnosno čunkasti oblik i od tada pa do današnjeg dana nosi ime *lađica* (*navicula*).

3.3.3. Pribor za razna liturgijska slavlja

3.3.3.1. Pribor za euharistijska slavlja

Već veoma rano posvećena je velika pažnja *posudicama za tekućinu* (vrč) u kojima se prinosilo vino za euharistiju (*urceolus*, *amula*) Postavljanje u službu akolita događalo se u južnogalskom prostoru već oko 500 predavanjem jedne takve posudice za vino.²⁶ Očuvani rimski uzorci pokazuju bogato umjetničko oblikovanje. Većinom su bile pravljene od metala, a kasnije od stakla. U današnje vrijeme prave se od spomenutog materijala te od keramike. Dobile su i poklopce kako bi se sadržaj očuvao od zagađenja. Općenito se upotrebljava garnitura od dva mala vrča. Jedan služi za vino a drugi za vodu. Razlikuje se ako su od providna materijala, a ako ne onda kroz monograme **V** i **A** ili kroz simbole. Nalaze se na poslužavniku koji se upotrebljava kod pranja ruku.

Kod svećanih bogoslužja te su funkcije odijeljene. Vino se u procesiji prinošenja darova donosi svećeniku u raskošnom vrču. Mali vrč za vodu koji se u OR 1 donosi od zbora, neupadljivo se stavlja na oltar. Kod pranja ruku služi poseban vrč.

²⁴ Usp. OURM 243, 248-250.

²⁵ Isto 243, 251.

²⁶ Usp. KLEINHEYER B., *Ordinationen*, 61-65.

²⁷ Usp.

Za pontifikalna bogoslužja postoji raskošni *lavabo vrč* (aquamanile) s *pladnjem* (lanax). U kasnoj gotici bio je urešen likovima životinja (lavova, zmajeva i ptica), a u baroku kao remek djelo kovačke umjetnosti srebra.

Misal se na oltaru već od srednjega vijeka stavlja na *jastučić* koji je većinom bio načinjen od baršuna. Služio je ne samo kao pomoć svećenicima kod čitanja nego prvenstveno kao izričaj strahopoštovanja pred misalom. Misal nije bio samo od Crkve načinjeni sakramentar nego je istovremeno bio evanđelistar i zato je na odgovarajući način i bio čašćen. Na mjesto jastučića došao je mali stalak. Bio je napravljen od drveta i prekrivao se blagdanskim prekrivačem odgovarajuće liturgijske boje. Današnji misali, koji više ne služe kao lekcionari, stavljaju se većinom bez malog stalka ili jastučića na sam oltar.

Za pokazivanje u knjizi služio je mali *štapić za pokazivanje* tzv. digitus koji je na vrhu bio oblikovan kao prst (digitus). To je zapravo bio umjetnički uređen štap za pokazivanje. Taj je običaj najvjerojatnije uzet iz sinagoge.

Dalje su postojale *pločice za ljubljenje* tzv. pacificale. Pravljene su od slonove kosti, metala ili drveta, a imale su i dršku. Od 14. stoljeća služila je kao uobičajeni predmet kojima se laicima davao cjelov mira (npr. zaručnicima, vladarima /namjesnicima/ kod svečanih liturgija).

Zatim su postojale posude za pranje koje nisu bile umjetnički oblikovane. Bile su ispunjene vodom i stajale su kod svetohraništa a služile su pranju prstiju i posuda za hostije nakon pričesti vjernika.

3.3.3.2. Za slavlje sakramenata i sakramentalna

Od kada se krštenje više nije podjeljivalo uranjanjem nego polijevanjem, nastala je potreba imati *školjku*.²⁷ Male školjke odgovarale su proširenom običaju da se krsna voda uz njihovu pomoć polijevala po glavi. U današnjoj liturgijskoj praksi najčešće se služi vrčem.

Sveta ulja u stara vremena čuvala su se u ćupovima i u staklenkama zvanim fiola. Ranije se količinu ulja potrebnu za bogoslužnu uporabu stavlja na jednu patenu. Danas se za čuvanje upotrebljava za to napravljene male posudice koje se pune vatom u koje se zatim nalijeva ulje. Te se posudice isto tako umjetnički oblikuju i ukrašavaju.

Posudice za škropljenje (škropionica) blagoslovljenom vodom uglavnom su napravljene od metala, zatim većinom presvučene srebrom i ukrašene. Imaju ručicu koja služi za nošenje. Za škropljenje u početku je služila grančica isopa (Usp. Ps 51/50). U današnje vrijeme služi izbušena metalna kugla s drškom.

²⁷ Usp. KLEINHEYER B., *Die Feiern*, 20-95.

KORIŠTENI IZVORI I LITERATURA

Izvori

- Biskupski ceremonijal*, Zagreb 1987.
Blagoslovi, Zagreb 1987.
 Opća uredba Rimskog misala. U: *Rimski misal*, Zagreb 2/1980.
Rimski pontifikal, Zagreb 1988.
Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae: 1: 1963-1973.2: 1973-1983.
 Composuit R. Kaczynski. Torino, 1976. 1988.
Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1979.

Literatura

- ADAM A. i BERGER R., *Pastoralliturgisches Handlexikon*, Freiburg i.Br.1981.
 BERGER R., *Die liturgische Geräte*. U: BERGER R., /BIERITZ K.H. i dr., *Gottesdienst der Kirche 3: Gestalt des Gottesdienstes*. Regensburg 2/1990., 289-307.
 KACZYNSKI R., *Die Benediktionen*. U: KLEINHEYER B., i dr., *Gottesdienst der Kirche 8: Sakramentliche Feiern II*. Regensburg 1984, 233-274.
 KLEINHEYER B., *Die Feiern der Initiation in der Alten Kirche*, U: *Isto, Gottesdienst der Kirche 7,1: Sakramentliche Feiern I. Die Feiern der Eingliederung in die Kirche*. Regensburg 1989, 20-95.
 KLEINHEYER R., *Ordinationen und Beauftragungen*. U: KLEINHEYER B., i dr., *Gottesdienst der Kirche 8: Sakramentliche Feiern II*. Regensburg 1984, 233-274.
 KNIEWALD D., *Liturgika*, Zagreb 1937, 88-90.
 KUNZLER M., *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 1995, 221-225.
 MARTIMORT A-G. i dr., *L'Église en prière. Introduction à la Liturgie*. Paris 1983, I, 95-234.
 MARTIMORT A-G. i dr., *Handbuch der Liturgiewissenschaft*. Freiburg i.Br. 1963, I, 66-200.
 NUSSBAUM O., *Die Aufbewahrung der Eucharistie*. Bonn 1979.
 REIFENBERG H., *Fundamentalliturgie. Grundelemente des christlichen Gottesdienstes*. Wsen-Gestalt-Vollzug. Klosterneuburg 1978, 2, 368-375..

U in
tješit

kršte

kršća
(bole

često

dijelil
ophod

svađar

smrću

ali i ne
njega/r
To te n